

Emlékjegyzetek nemzetségemről, tanulói s hivatalnoki életemből.

(Kovács István hátrahagyott kézirataiból).

I.

Kovács nemzetségem Nagy-Ajtán egyik a legeslegrégiebbek közül, melyek még itt léteznek. Rajta kívül az 1635-beli szemle (lustralis) könyvben megnevezettek közül is most csak az Ádám, Darkó, Kozma, Molnos, Péterfi nemzetségek vannak fenn.

A régi főrendüek is kihaltak. Ezek közt a Donát és Henter-eket találtam levelekben legrégiebbeknek, az utolsó Henter unitárius ur azon Henter Mihály vala, kit 1780-ban saját curiájában, saját jobbágya s szolgája, miklósvári Kovács Ferencz, agyonvert. Csak leányai lévén, ezekre szállt s oszlott szép fekvő birtoka.

Lakik ugyan ma is Nagy-Ajtán Henter család, de ez más ág; csak néhány évtized óta jött ide Miklósvárról, s idevaló birtokát cserében kapta a Miklósváriért.

A Dónát-ok e század közepe táján fogyának innen ki mind.

A Cserey-ek későbbi birtokosok voltak itten, mint az előbbiek, s hamarább is kihaltak, mint azok.

Egyik elődöm — Kovács Balázs, lófő székely, Báthori Zsigmond fejedelemtől 1591-ben april 27-ik napján kelt uj-adománylevelet nyert nagy-ajtai fekvő birtokára nézve, s annálfogva fia Keresztes az 1-ső Rákóczy György fejedelem által véghezvitetett 1635-beli hadszemle-könyvben a nemesek osztályába is soroztatott; de apja Balázs, mint többnyire a székelyek szükségtelennek tartván és elmulasztván a beiktatást (statutiot) megtétetni: e mulasztás miatt utódai későbbben ló-fő székelyek rendében maradtak.

Az adományozáskori Kovács belső telek Al-szeg nevű utcza alsó részében feküdt, s egy része az volt, melyet most Gáspár szomszédságában alól felől unoka-öcsém bir, köztünk történt osztály következtében, de ez csak kis része az egykori Kovács teleknek, mely magában foglalta feljül a Gáspárét s alól mind azt is, mi ott a Péterfi-ek kezén van.

Említett Rákóczy fejedelem idejében élt N.-Ajtán Sérthő Máthé, ki gyermektelen lévén, fiává fogadta törvényszerűen Bánffy-Hunyadról nem tudom miképp ide került Kovács András nevű ifju legényt. S ez 1635-ben a hadszemle (lustra) alkalmával úgy iratik be, mint fogadott fia az akkor még élt Sérthő Máthénak. És tőle származott le N.-Ajtán a második Kovács nemzetség, melynek ma itt élő tagja Kovács Elek. Valamint tehát ő, ugy a vele rokon Kovácsok is Háromszéken nem a Kovács Balázs törzséből jönnek le.

Nagyatyám Kovács Keresztes a mult század első felében kolozsvári collegiumunkban végezte tanulását, hittant roppant terjedelemben, nevezetesen a „Summa universae Theologiae christianae“-t is, mely szép kéziratában birtokomban van, Szentábrahámi Mihály tanártól hallgatván a 40-es években. A század második felében papi hivatalt viselt Homoród-Szent-Mártonban, Hévizen és Kálnokon. Hitvesse Nagy Anna volt Nagy-Ajtáról, testvére Nagy István ügyvédnek, kiben ezen nemzetség fiágon kihalt. Ezen nagyatyám, ugy látom már 1783-ban meghalt. Gyermeke kettő maradt hátra:

Boris, kit özvegy anyja 1787-ben april havában N.-Ajtán adott férjhez, homoród-almási Beretz Andráshoz, akkori ajtai iskolamesterhez; és

István az édes atyám. Mig atyja élt a kolozsvári collegiumban tanult, de annak halála után Ajtán maradt, gazdaság folytatáshoz fogott, s 1792-ben megházasodott, nőül vevén innen a faluból Ferencz Ilonát.

Tőlök heten születünk: névszerént: Anna, Susánna, Ilona, István, Mózes, Balázs és Keresztes.

II,

Én 1799-ben husvét harmadnapján születtem N.-Ajtán, atyám előszeg-utczai lakásánál, melyben mostan István unoka-öcsém lakik, mint osztálynálfogva tulajdonában, s kereszteltettem meg május 3-ikán Szolga Ferencz helybeli papunk által.

1805-ben már iskolába jártam. Mester Bene András volt, s mivel akkor falusi iskolában is főtantárgyul a latinnyelv tanítottot, a latin *declinatio*, *comparatio* s *conjugatio* nyelvtani szabályai és gyakorlati példák is.

A szabályokat, mint más iskoláinkban, ugy az ajtaiban is, Molnár Gergely „*Elementa grammaticae latinae*“—, a példákat pedig

Alsted „Rudimenta Lingvae latinae“ című munkáikból kellett tanulni. Ezek mellett a nyelv tekintetéből használatban és gyakorlatban voltak még a Comeniusféle „Januae Lingvae latinae Vestibulum;“ és a Langius (Lange) féle „Colloquia Langiana.“

Magyar kézi könyvünk csak kettő volt: a kis- és nagy Katechesis.

A mester napjában háromszor tartott leckézést, reggeli templomozás után, délkor és estve. Ezen órákon kívül csak akkor jelent meg köztünk, mikor lármát hallott onnan. Ily alkalmakkal haragosan jött hoszszu nyelvű fa-plágájával, s a kiadott lármázónak jót vágott tenyerébe „eb az anyád“ (canis sit mater) mondva, mi szavajárása volt. Szigorral tanított, de az akkori időhöz képest eléggé jól. Bár mi keveset tudtunk latinul — deákul — úgy kellett beszélünk az iskolában, mihelyt oda beléptünk; ki magyarul csak egy szót ejtett, markába nyomták az illetékes jegyet, melyet ha másnak nem tudott tovább adni délig vagy estig, ki magyarul szólt, akkor a fa-plága csapást megkapta tenyerébe. De sőt a mesteri telekre be s onnan kiléptekkor deákul kellett a tanulóknak megszólalni. Reggel ugyanis, mi rövid napok beálltával sötétben történt, mindenkinek így kellett a mester ablaka előtt elhaladva az udvaron fennhangon kiáltva köszönteni őt:

Hoc tibi mane novum felix sit docte Magister!

Estve pedig hazabocsáttatásunkkor az udvaron át ezzel távoztunk:

Ista tibi nox sit felix reverende Magister!

Mindennap kétszer templomba mentünk; műves napokon ezen isteni dicséretet énekelve:

„Örvend megrepesvén szívem, sat.

Ennek tartalma igen jól illet arra.

„Az Úr templomába megyünk,
Hogy az Isten előtt legyünk,
S kedves áldozatot tegyünk.“

„Oh mely kies hely a Sion,
Szép voltával magához von
Fundáltatott a kőszálon.“

„Az Úr népe oda gyül fel,
Csak egy szent is nem marad el,
Mikor arra adatik jel.“ sat.

E közben az ajtai unitárius Sion hegyén fel a templomba érkeztünk, de az éneklést ott is folytattuk, mert ezen időben orgonánk nem lévén, kar sem volt a templom hátulsó részében; hanem a templom piacznán a papszék előtt festett deszka oltár állott, pyramidalis tetővel.

Ezzel szemben — az az a papi ülőszékkel átellenben fekvő oldalon — tartatott egy ivrében kéziratban nagy betűkkel készült énekes könyv, melyből a mester előtte állva kikeresvén az éneklendő darabot, számát krétával megjelölte a pyramis felett könnyen forgathatott két oldalú fekete táblára, s egyik oldalát a férfiak, másikat az aszszonyok felé fordítván, elkezdette az éneket, mikor már a tanulók éneklése is megszűnvén, ezek közül a nagyobbak a mester és oltár közé sorakoztak, s neki a nagy énekes könyvből énekelni segítettek. Vasárnapokon a mester éneklés után a papi székbe vonult, műves napokon pedig a könyörgést az emlegetett oltárra hajolva hallgatta; a tanulóknak a pap és férfiak első székeik előtt a templom piacznán ülő padjaik lévén.

Isteni tisztelet végződése után mi az éneket csak a várkapun kírkerkezve kezdtük, s rendszerint ezt:

„A királyi székben ülőnek és a Báránynak: áldás és tisztesség, dicsőség és hatalom örökkön örökké.“ Mig ezt elénekeltük a várkaputól a mester kapujáig értünk.

De iskolás gyermekkoromban folyvást tartván a francia háboru s a székely katonaságnak legnagyobb mértékben kijutván a tereh, gyakran énekeltük ezt is:

„Adj békeséget Ur Isten a mi időnkben ez földön; mert nincsen nekünk több senki bajvivónk, hadakozónk, hanem csak te Ur Isten.“

Vasár- és ünnepnapokon iskolából templomba menetelünk alatt ezen zsoltárt énekeltük:

„Mint a szép hives parakra, a szarvas kívánkozik sat.“

Vasárnapokon tavaszi, téli, őszi időkben is mindég feljártunk iskolába, s reggeli templomozás után folyt a tanítás, de csak a vallási. Mi atyánktól kezdve a nagy Catechesisig.

Iskolába járásom ideje alatt egyszer szinte halál áldozata lettem.

A Nagy-Ajtán átfolyó ugynevezett nagy patak — mivel kisebb is van a falu között — egy nagy területet haszonvehetetlenné teszen meg-megáradásakor, azt el-békövecseztvén s kénye szerint magának

árkot most erre, majd amarra csinálván. Ezt illő mederbe szorítással meg lehetne akadályozni, de úgy látszik soha meg sem kísértették, s tán meg se gondolták, mert a körülötte levő házsor emlékezetet feljül haladó idő óta ott volt, hol most. Iskolás gyermekkoromban a nagy patak árka ezen területen ott volt, hol a „kicsi pap szorosán“ le s a malomárkon átjöttünk s jönnek; tehát a malomárka utjában, mely most is fennebb vonalat képez; alább azonban átkanyarult Előszeg felé azon domb alá, melyen jelenleg lakház áll, de akkor pusztán hevert és salétrom dombnak hívták — mivel régebben ott, vagy az onnan ásott földből salétromot főztek; mint oly régi lakók, kik ezt érték, beszélték. A pap szorosán és malomárkon átérve kis köz után következett a nagy patak feletti palló fatalis minőséges helyzetben, mert csak egy szál fából állott; és malomárok felőli partja magas, Előszeg felőli pedig lelapult, sőt part nélküli lévén, a palló nem csak lejtősen, hanem inkább meredékesen nyult át. S egy napon éppen a patak áradásakor itt kellett nekem átkelnem Bartha Pistával iskolából haza jöttünkben. Mint az atyám úgy az övé is Előszegen lakott, feljül rajtunk néhány házzal s Pista tanuló társamnak igen sokat köszönhetünk én és szüléim; mert én gyenge valék, ő pedig testben, erőben sokkal feljül mult engemet, s mivel téli időben is reggel korán virradt előtt sötétben kellett iskolába mennünk, ő minden nap jókor hajnalban hozzánk jött s együtt vándoroltunk fel iskolába, s innen annak idejében ismét vízszza. A nagy pallóhoz érkeve — télies időben — noha az áradó víz rohammal zugott alatta el lejjebb, ő mindamellett bátran és szilárd lépésekkel áthaladt rajta; de én szédülő fejű lévén, nem merésztem rája lépni. Ő tehát visszatért, hogy engemet átvezessen, s meg is indultunk, én felső köntösét s ő karamat — az egyiket fogva; azonban alig jutottunk közepéig, elszédültem s magammal együtt őt is a folyamba rántottam. Alább néhány mosó aszszony látván az esetet, iszonyuan kezdettek sikoltani, kiáltani; mert ha a salétrom domb alá sodortatunk, életünk veszve van. Bartha Pista megmentett. Ő lélekjelenetét egy pillanatra se vesztette el, hanem bámulatosan megtartotta s használta. Felső köntösünk mindkettőnknek bárány-bőrrel lévén béllelve, annál fogva nem merültünk el, hanem fennlebegtünk, én fogva akkor is őt a víz színén. A malomárka partoldala mellett néhány gerenda volt annak támogatásául leerve, s midőn itt haladnánk, Pista társam egyet oly erővel rugott meg, hogy mindketten az Előszeg

előli partfelé löködtünk; itt aztán rögtön talpra állott, s magával engemet is kivezetett.

Ez a Bartha Pista aztán meghalt 1816-han. Fia volt az ugynevezett tudákos Bartha Istvánnak.

Atyám hosszu estvéken gyakran elkérdezte tőlem a másnapi leckét, a latin szövegü nyelvtani szabályokat magyarázgatta nekem s tanulásomat ekképp elősegítette.

Anyám pedig vallásos erkölcsi szabályokat ébresztett s gyökereztetett meg bennem. Ismerte a Hübner Jánosféle Bibliabeli történetek mindanyiját, s ezek elbeszélésével szerette gyermekeit főképpen oktatni. Midőn Isten iránti tiszteletet akart szívünkbe oltani, azt nagy hatalma s jóságának példákkal világosítása által tette. Elbeszélte: mint kényszergette Nabugodonozor babyloniai király a három zsidó férfiat bálványimádásra, s mivel nem engedelmeskedtek, vetette őket égő tüzes kemenczébe, de a nagy hatalmu jó Isten, kit ők szívből imádtak, hozzájuk küldvén angyalát, ez a tüzerejét anynyira elvette, hogy hajok szála sem perzselődött meg, és megszabadultak a veszedelemből. Máskor az öregek megbecsülésére intvén, elmondta, miként gunyolták Bethelben a gyermekek Eliseust, de meg is lakoltak miatta; mert Eliseus visszatekítvén rájuk, megátkozta őket az Urnak nevében; s tüstént kijöván az erdőből két medve, negyvenkét gyermeket szétszaggatott. Különösen a szeplőtlen ártatlan élet szépségét, hasznos voltát mutogatta nekünk József és Susánna példáival; s ha valami falusi eset jött szóba, nem mulasztotta el, hogy alkalmával oktatást ne adjon a bibliai historiából; mit mindég folyékony, kellemetes és érzésteljes előadással tett.

Én nagyon szerettem ilyes beszédeit hallgatni, mit örömmel látott, s én levén nagyobb fiu, nekem a Haller János Hármashistória szerinti történetet el-elmondogatott Nagy Sándor viselt dolgaiból s Trója veszedelméből; mi által a történelmet már gyermekkoromban megkedveltette velem.

III.

1810-ben september 1-ső napjára atyám a sz. kereszturi gymnasiumba vitt, melynek igazgató tanára Szabó Sámuel volt akkor. Én iskolai tanulmányaimból kikérdeztetvén, s azok kielégítőnek találtatván, egyenesen az etymologia tanulására bocsáttattam, mi két iskolai évig volt tartandó a fennállott rendszer szerint. Ma-

gán tanítóul (privatus praeceptor) homoród-almási Máthé Albertet nyertem, ki majd semmit sem tanított; azonban szerencsés voltam azzal, hogy ugyanazon lakszobában, melyben tanítóm gazda (hospes) vala, még két igen szorgalmatos deák lakott: egyik Inczeffi József, ki mint derzsi pap és esperes ez évben (1871) hala el és az ismeretes Tiboldi István, és ezek saját tanítványaikat nagy szorgalommal tanítván, én a grammatikai latin szabályokat enmagam ösztönzéséből megtanultam, magyarázataikat pedig azokból sajátítottam el, miket Inczeffi s Tiboldi tanítványaiknak elmondogattak, ismételtettek. Következett 1811-ben Máthé tanítóm távozván, mint ot-tani tanulmányait végzett deák, a gymnasiumból, Inczeffit kértem tanítóul, kit meg is nyertem, s keze alatt tanultam két évig, s miután ő Kolozsvárra ment át, Székely Sándor lett tanítóm 1813-ban, ki később mint püspökünk halt el. Tanításaikért mindkettő-nek hálával, tisztelettel tartozom s adózom halálomig.

Ezen évben Szabó Samuel lemondván az igazgatóság s egyszerűs mind tanárságról, helyébe 1813-ban szeptember elején Koronka József lépett, az előtt kolozsvari collegiumi főnök.

Ugyanezen évben a gymnasiumi tanfolyamra nézve változtatás is történt vala a főconsistorium által. Eddig ugyanis az elemi osztályokon kívül 8 évet kellett a fennebbi négy osztályban tölteni, kettőt-kettőt mindenikben, s ezek voltak: etymologia, syntaxis, poesis vagy poetica s rhetorikai osztály. Most a 8 évet hétre szállítván le, mivel én első syntaxista, s Elekes György második voltunk, minket ketten az első félévi közvizsgálatáskor felbocsáttattunk a poeticába; de a következő évben a nyocz éves rendszer ismét visszaállított, én azonban Elekes társammal szerencsés lettem csak hét évig maradhatni a gymnasiumban.

Koronka József negyedfél évig volt tanárom a poetica s rhetoricában és azokhoz csatolva volt tantárgyakban, melyek közt különösen a latin nyelv állott, s ebben jelentékeny előhaladást is tettem, de igen a német nyelvben is. Ezt ugyan rendesen minden tanítványainak tanitania kellett; ő azonban nem elégelvén azt, nyilván kijelentette, hogy kiknek kedvök lenne abból rendkívül is oktatást venni — minden díjfizetés nélkül — kész a végett saját házában külön órákat adni, s örvendeni fog ha ilyek minél számosabban lesznek. E kedvező alkalmat én egyedül használtam s déleesti órákban nála megjelenvén, Márton József 1811-ik évbéli német grammatikáját véve fel, lassanként annak minden gyakorlásán és egész

olvasókönyvén áthaladtam, a német szöveget természetesen magyarul adva, s hol az értelmet nem jól fogtam fel, Koronka által helyreigazítva. Mit midőn végeztem „most már olvashatja a német könyveket is szótár segítségével“, mondá nekem, s egyszersmind át is adá magam további gyakorlása végett Gellert meséit.

A német nyelv tanulását hathatósan előmozdították szülőim is még kereszturi tanuló koromban.

Brassóban — tulajdonképpen ennek Bolgárszék nevű felső külvárosában — 1782 óta fennállott a Benyovszky sorezred gyermekeinek katona-növeldeje (Regiments-Knaben Erziehungshaus); s iskolai tanodai szünidőkben némely katolikus és református szülők ide szokták vala gyermekeiket német nyelvtanulás végett vinni, mint-hogy itt mindig csak német szót lehetett hallani, s csak német beszéd folyt. Az intézet neve egyébiránt székelyek közt is németül — Stift — forgott szóban inkább.

1816-ban Kereszturról nyári szünidőre — mely július és augusztus két hónapból állott, Ajtára haza érkező, pár nap mulva anyám engemet is oda vitt. A brassói belvárosi kapun kiérvén, Bolgárszékbe széles pázsitos tér tárult fel előttünk, s jobbra az intézet emeletes épülete azonnal látható s észrevehető lőn annál inkább, mivel homlokzatával szemben egy kis földvár is volt alakítva sánczárkokkal, hadi gyakorlatok szempontjából. Arra felé indulván anyámmal, csak hamar szól hozzám: né az, ki velünk szembe jő, Farkas Sándor, Bölönből. S valóban ő volt. Szembe érvén egymással, mind megállottunk, s köszönés után:

„Néném aszszony“ — mond Farkas — „az öcsémet a Stifbe akarja bevétetni, ugy-e?“

„Azt akarnám, ha lehetne“ — felelé anyám.

„Éppen annak egyik felső ablakánál állottam, mikor kiléptek a várkapun, s mihelyt erre felé indultak, mindjárt gondoltam, hogy az a szándék s azért siettem eleikbe jöni, hogy egy s más utasítást adhassak“, folytatá Farkas. „A bevétetést meg lehet nyerni, hanem mindennekfelett szükséges: nem kell senkinek mondani, hogy az öcsém unitárius, mert ugy nem vesziék bé. Én sem ugy vagyok ott mint unitárius, hanem mint katolikus, s az öcsémről azt kell mondani, hogy katolikus.“

Anyám mint buzgó unitária hallva czekek, megdöbbseni látzott; mit Farkas észrevéve: „Ne féljen néném aszszony“ — szóló biztatólag — „mert azért bizony nem leszünk pápisták, s egész

pápistaságunk ott létünk alatt abból áll, hogy reggel, este a benn levő kis katonákkal együtt bemegyünk egy nagy hoszszu szobába, hol ebédelni s vacsorálni is szokás. Ott ők fennállva egyet énekelnek, azután egyik közülök elmondja fenszóval a Mi atyánkat, végével mindnyájan keresztet vetünk magunkra, s akkor viszszatér kiki maga lakszobájába.“

Azt sem kell mondani, hogy az öcsém Kereszturatt tanul, mert ott nincs pápista iskola, hanem hagy Kolozsváratt. E bizony nincs a rendén; de vele senkinek sem ártunk, magunknak pedig használunk“.

„Ezekhez még azt mondom: kivéven az exercirozást, mindenben a kis katonák regulájához kell alkalmaznia magát. Ugy há-lunk, ugy ebédelünk vacsorálunk mint ők. Mindennek van egy ágya szalmazsákkal, szalmavánkossal s egy lepedővel. A kenyér-profont, melyből minden ebéd s vacsora alkalmával kikapja kiki maga illő portioját — loth-szám szerint mérve ahoz képest ki mennyi idős. Az étkek katonások. Mindezekben változtatást nem engednek, ne-hogy a gyermekekben kíváncsiság ébresztessék fel bármiben. S ha már néném aszszony és az öcsém ezekre ráállanak, a bevételt mindjárt eszközölhetjük. A Stift-intézet igazgatója egy főhadnagy az ezredből, ki az intézeten kívül s innen ama házban lakik, s innen egyenesen hozzá mehetünk“.

Anyámnak az előadott körülmények nem igen tetszetek; de egy kis gondolkodás után mégis oda nyilatkozik: „Hiszen ha öcsém uram is így van ott a stiftben, fiamra nézve sem kívánhatom másképpen“.

Farkas azonnal a főhadnagyhoz vezetett, ott jelentve, hogy szomszédfalujabeli ismerősei vagyunk, s én mint kolozsvári katholi-kus tanuló a stiftbe óhajtanék két hónapra bevétetni német nyelv tanulás végett. A hadnagy őt mint leendő gardistát tekintette, s megkülönböztetéssel fogadta, röviden csak anynyit felelt: hogy igen is béveszen természetesen a szokott fizetés mellett, s kérte Farkast, vezessen fel bennünket a Stiftbe, s nevében mondja meg az illető őrmesternek, irjanak be engemet és tegyék meg a továb-bi teendőket.

A Stiftben — intézetben — valánk, egy hoszszu, egy emeletes épületben, mely földszint az intézetben szolgálatot tevő régi kato-nák, sütő, szakács szobáit, egy hoszszu ima-, étkezés-termet s a t. foglalta magában, fenn pedig a kis katonák lakjait, mintegy 70-nek

adva helyet. Elöl az utca felől két szoba volt, egy nagy és egy kisdéd. Ebben lakott az ezredbeli őrmester mint az intézet bel-igazgatója, és vele Farkas Sándor, más senki. Belőle az ajtó a nagy szobába nyílt, s innen volt a kijárás, és ebben mutattatott ki számomra az ágy — következésképpen a lakhely. Az őrmester jegyzőkönyvre vette: hová való vagyok, minek hívnak, mi a valásom, hol tanultam és hányadik esztendőben járok és meddig szándékozom az intézetben maradni; s eképp annak ideiglenes tagja lettem.

Farkas Sándor az 1816-ik évi nyár kezdetén mint már a kolozsvári királyi lyceumban jogtanfolyamot végzett egyén volt a Benyovszky sozerezéd gyermekei katona-növeldéjében, s azért, hogy a katonai német nyelv-szabályzatok és fegyveres gyakorlatban kel-ő tájékozást és ismeretet, képességet szerezzen magának, mint-hogy a bécsi magyar királyi testőrseregbe kívánt jutni. Ez iránti folyamodványát a háromszéki akkori markalis deputatio ajánlással fel is terjesztette volt a kir. kormányzék elébe 1816-ban, 1816-beli 561, 2434 kormányzékai számok alatt; de kérelmével elutasított, mert mint a kormányhatározat mondja vala, a testőrségben Erdély részére üres hely nincs; míg lenne, ő, ki már is 21 éves, meghaladja a kort, melyben felvétethetnék, aztán tulajdonai nincsenek is a megszabott kimutatási rendszernek megfelelőleg felmutatva. Az elutasítás valóságos oka azonban az volt, mert lófő székely katonai rendbeli s nem primoris osztálybeli lévén, még az unitárius hitfelekezethez is tartozott, melynek tagjait a többi vallásbeliek, kik a rendelkezési hatalommal bírtak, mindenben és mindenütt mellőzték, hol csak mellőzhették.

Farkas remélvén a királyi testőrségbe juthatását, nagy szorgalommal olvasta s tanulmányozta a katonai reglamentokat, naponként bizonyos órákban gyakorolta magát a fegyver-, kardforgatásban, vívásban, miket a nagy étteremben folytatott, hol őt a katonai növendékek közül egyik káplár vagy az őrmester commandirozgatta. Ilyenkor néha én is letekintettem oda, s mosolyogva néztem, mint machiroztatják most ide majd oda, mire maga is jóizüeket nevetett. Egy alkalommal végezvén a gyakorlatot, mint jöttünk fel szobáinkba, „hát nekem nincs kedvem katonáskodni?“ kérdé tőlem. „Nekem nincs“ felelék rá, „s csodálkozom hogy van neki is.“ „Hjah“ mondá felsohajtva „a katonasághoz tulajdonképpen nekem sincs kedvem; hanem az én vágyam: országot világot látni, s azt

leginkább úgy érhetem el, ha katona leszek.“ Ezt hallva, katonászkodásán nem csodálkozom többé. Az addig folyt hosszú francia háborúkban a legutolsó székely közkatona is sok országot bejárván, mennyi mindent tudott beszélni a látottak-, tapasztaltak-, halottakról!

Ebéd és vacsora alkalmával a nagy hosszú asztal mellett Farkas és én szemben ülve egymással, hogy együtt beszélgethessünk, volt alkalmam tapasztalni, mennyire szerette volna ő magyar gardista lenni; de habár késleltetve, megkapta kérelmére az elutasító kormányzékai választ, eltávozott a Stiftből a nélkül, hogy valaki tudta volna távozása valódi okát.

Novemberben aztán 1816-ban királyi táblai, áprilisben pedig 1817-ben kir. kormányzékai cancellista lett.

Augustus végével én is oda hagytam a Benyovszky katonanöveldét s Ajtára jöttem szüleimhez, honnan Kereszturra vitettem; onnan pedig 1817-ben július elején ismét az emlegetett Stifthe mentem, és ekkor Kandal József bölöni születésű kolozsvári unitárius tanulóval.

Kandal magas termetű, szép testalkatu, ábrázatu, bátor szívű, tüzes jellemű ifju volt, s egyedüli gyermeke atyjának, Kandal Jánosnak; mind e mellett ámbár nem köteleztetett, katona-pályára szánta el magát, s előkészület végett ő is Brassóba a Benyovszky katonanöveldébe szándékozott menni. Szülői [szülőimmal meghitt barátságos viszonyban élve, mi is jól ismertük egymást s együtt mentünk bé Brassóbn; de útban megértvén tőlem, hogy mult nyáron Farkas Sándorral, kinek anyja, Kandal Judith, testvér volt említett Kandal Jánossal, mint katolikusok voltunk az intézetben; „de már ebből bruder, szól hozzám, most semmi sem lesz. Én soha sehol nem fogom titkolni, hogy unitárius vagyok“.

„De mondám, unitáriust oda nem vesznek bé“.

„No, s ha nem vesznek“ folytatá nevetve, „elég tágas Brassó, fogadunk magunknak szállást és ott maradunk mint unitáriusok“.

Figyelmeztettem, hogy ez éppen rája nézve lesz inkább káros; mert künn a városon nem készülhet úgy katonának, mint benn a katonanöveldében.

Már az mindegy nekem, bruder, de én még sem vallom magamot egyébnek, mint a mi vagyok. Azért ha először tőlem kérdik, mi vallásu vagyok, nyíltan fogom megmondani, unitárius; ha

pedig bruder, téged kérdeznek ki először, te is azt mondd, mert különben szemedbe mondom én neked, hogy hazudsz.

Ismervén természetét, kiivántam mihamarább tudni, mi lesz ügyünk kimenetele. Az intézetet igazgató hadnagy engemet már ismervén, szó nélkül bévett ismét. Kandalt is, csak anynyit kérdezvén tőle: mi a neve, hová való és hol tanult; mi megtörténvén, pár sor irással az intézetbe utasított magunkat beiratni. Az látván a hadnagy rendelését, azonnal vette a jegyzőkönyvet s felém fordulva kérdi:

Miféle vallásu vala Kovács?

Én Kandalra néztem. Ő pedig rögtön mondja: unitárius.

Mi az? kérdi az őrmester. Hiszen mult nyáron nem volt az.

Ő biz akkor is az, csak elhallgatta, tartván attól, hogy nem veszik be.

Hát az ur mi féle vallásu? kérdi tőle most az őrmester.

Én is unitárius vagyok mint ő, felel Kandal.

Már így hát jelentést kell róla tennem a hadnagy urnak, mielőtt valamit tennék, mert itt ily vallásu több ifju nem volt — válaszolja az őrmester.

De volt — folytatja Kandal — mert Farkas Sándor is az volt.

Igaz ez? kérdi tőle az őrmester.

Igaz, mondám neki.

Az őrmester ausztriai születésü volt, s kéré bennünket, írjuk le neki egy darabka papirosra: unitárius, mert megvallja, azt se tudja, hogy kell azt helyesen írni; mit egyikünk megtevén, vette azt s ment a hadnagyhoz, meghagyván: várjuk el visszajövetelét. Elbeszélvén a hadnagnak miket tőlünk hallott, kérdést tett, mit parancsol már most mi reánk nézve, feleletül azt kapta: ő rendeletet, mely az unitáriusok bevételeét az intézetbe tiltaná, nem ismer. Ha Kovács unitárius és Farkas is az, ugy unitáriusok immár voltak abban, becsületesen viselték mindketten magokat, s írja be ezeket is és tegye meg irántuk az intézetbeli további teendőket. S így történt.

A katonanövendékek egymásra tódultak szobánkba bámulni az unitáriusokon, később aztán megszoktak.

A két nyári időben én e Benyovszky intézetben főképpen a német beszédben gyakorolhattam magamat, miután ott minden azon folyt. Brassóban létem alatt azonban kezdettem ismerkedni a német irodalmi művekkel is. Megszereztem ugyanott s olvasgattam: Kleist, Matthisson, Körner verseit és Schiller drámáit.

De mint poetikai s rhetoricai osztálybeli tanuló — deák — Kereszturatt természetesen örömeztőbb veddeltem a magyar költők munkáit, melyeket a maros-vásárhelyi könyvtárosok, kereszturi sokadalmak alkalmával oda hozogattak. Ilyenek voltak:

Uj mértékre vett különb verseknek könyvei: batóthi Szabó Dávidtól.

A magyar Helikonra vezető Kalauz, kőszegi Rajnis Józseftől.
Gyöngyösi Jánosnak magyar versei.

Himfy szerelmei (Kisfaludy Sándortól.)

Csokonai poetikai munkái.

Berzsényi Dániel versei.

Dayka Gábor versei.

Kis János versei.

Kazinczy Ferencz munkái 9 kötetben.

Én Kazinczyról csak annyit tudtam, mennyit róla s tőle Daykának 1813-ban, Kisnek 1815-ben általa eszközölt kiadásában olvashattam. De 1817-ben az ő munkáit is meghozta Kereszturra a m.-vásárhelyi könyvtáros. Szép kötésekben, könyvtárosi pólczon egymásmellé sorozva, bámészködésre csalogatták a sokadalmasokat. Én pedig köztök úgy gondolkoztam: ki ennyit írt, annak kétségen kívül nevezetes írónak kell lennie. Megvásároltam azokat. S mennyi gyönyörűségemet találtam bennök!

1817-ben nyári közvizsgálatáskor kereszturi tanulásmat végezvén.

IV.

September elejére Kolozsvárra mentem ottani collegiumunkban tovább folytatni. Az egész tanfolyam négy évre terjedt, négy tanár keze alatt: Fúzi János a philosophiai, Molnos Dávid a földirati s történelmi, Székely Miklós a physica, chemia, mathesis, geometriai, Sylvester György a theologiai tanokat adván elő.

Az első évi osztály a Kolozsvárt, Tordán és Kereszturat rhetoricát végzett ifjakkból alakult s szokás szerint sorban az elsőbb helyek a kolozsváriakat illették; utánnok következtek a tordaiak s ezek után a kereszturiak; de ez csak az első év alatt maradt így, mert az évi két közvizsgálat után bekövetkezett érdemsorozás alkalmával a legelső helyet az nyerte el, kinek legtöbb s legjobb calculusa volt, s legutolsóba az jutott, kinek legtöbb gyenge calculusa. S azon mérték szerint kapván ki mindenik sorhelyét, ez

aztán állandóul úgy maradt. Mely rendszernél fogva az 1818-beli vizsga után osztályomban első én lettem, s maradtam mind végig.

A negyedik évben ismét részesíttettem egy kitüntetésben, de akkor már akaratom s kedvem ellen; mert a philosophiai osztályon alóliak köztanítói deákok voltak ugyan, de olyanok, kik tanulmányaikat végezték s papi állomások után váraoztak, annálfogva se idejök nem hiányzott tanításra, se kedvök, minthogy általa külön érdemeket szerezhetek maguknak. Mindemellett én — mint még a negyedik évi tanfolyam hallgatója — rendeltettem 18²⁰/₂₁-ben a poetikai osztály köztanítójává. Eleget szabadkoztam eltene, de a consistorium rám parancsolt s engedelmeskedtem.

18²¹/₂₂—18²²/₂₃-ban a kolozsvári királyi Lyceumban hallgattam és végeztem a jogi tudományokat és azokhoz csatoltakat, melyek jogászokra nézve legfelsőbb helyen megrendelve voltak.

Első félévben egyik tanárunk, Banó István volt, a természet-jogot (jus naturae) adván elő, rendkívüli nagy terjedelemben. kéziratból. Párszor távozván tanórákba a hallteremből, engemet ültetett székébe helyettesül, min éppen nem örültem, mert az ily jelenet irigységet szokott szülni a társak közt. De jött a félévi közvizsgáltatás ideje s Banó egyik órán érintvén azt, előadta, mily kívánatos és szép lesz akkor studiumát szokott módon defendálni — védeni, s nyilván kérdésbe veszi: „kik vállalkoznak arra?“ Senki se szólt. „No hát kik fogják defendálni?“ Ismét senki se szól. „Tehát mond felindulva, ily sok jeles ifju között csakugyan egy se találkoznék, ki defendálni merjen?“ Hallgatás közben felállva mondék ekkor: „Én egyik.“ „Igen jó“ felel rá. S ekkor báró Jósika Samu, később erdélyi udvari cancellariushoz fordulva: Hát Báró ur? (Ergo Domine Báro?)“ Jósika ültében meghajtja magát s feleli: „Ha Professor ur kívánja.“ Tehát ketten. Végzi Banó.

Ő egyszersmind magán tanítója, nevelője volt báró Jósikának s néhány nap mulva hivatván engemet, szobájában némi szóváltás után kérdi tőlem: „Nem lennék-e hajlandó lemondani a defensióról?“

„Mi okból?“ tevém most én a kérdést.

Hosszasan felelt nekem, mi azzal végződött: „Ha valaki valamiben dicsőséget szerezhet magának, azt inkább szereti egyedül magáévá tenni, mint mással megosztani.“

„Én mondék rá, nem dicsvágyból vállalkoztam a defensióra, hanem kötelességérzetből. Professor ur pár alkalommal engemet

mások felett kitüntetett; annálfogva úgy véltem, ha mástól nem is, de tőlem megkivánhatja tantárgya defenzióját, s mivel arra háromszori felszólítására se ajánlkozott senki, kötelességemnek érzettem én magam ajánlkozni. Léván azonban már más defendens is, még pedig a legméltóbb, báró Jósikában, a vállalt defenzióról annál nagyobb készséggel mondok le, mert ez által professor urnak úgy látom, kedvét teljesítem.“

„Én folytatá Banó a beszédet,“ az érdemsorozatban báró Jósikát első, másodikra az urat szándékozáván különben is tenni, ezt a defensio nélkül is meg fogja kapni. Arról itt előre is biztosítom.“ Szavát teljesítette.

1817. szeptemberétől 1823. szeptemberéig collegiumunk falai közt laktam s más tanulmányaim mellett az olasz és francia nyelveket is sikerrel tanultam.

V.

1823-ban szeptember 4-kén a királyi Guberniumnak kérelmemre adott válasza s másnap eskümnek letétele következtében honorarius gubernialis cancellista=tiszteletbeli kormányzéki jegyző lettem s mint ilyen hivatalomat azonnal meg is kezdettem, de csak néhány hétig folytattam.

Óhajtasom volt: udvari agens lenni, ha lehet, Bécsben az erdélyi cancellariánál s arra készülni novemberben Maros-Vásárhelyre a törvényes királyi táblához szándékoztam menni, azelőtt pedig szülőimhez Ajtára.

Ekkor káli Nagy Lázár, vármegyékben szép birtoku, de rendszeren Kolozsvárt lakó ur, kinek fiát Eleket, (Ez a mostani ministeri tanácsos.) tanítottam, szállást, ebédet, vacsorát ajánlván nekem, azt tanácsolta: szüleimet meglátogatván, menjek vissza Kolozsvárra hiva talomat tovább folytatni. A kir. tábla szokás szerint tavasszal productionale forum tartására úgy is Kolozsvárra jövéen, akkor táblai cancellistának is felesküdhetek, s a táblai praxissal is megismerkedvén, biztosabban határozhatom el magamat: a kir. gubernium mellett maradjak-e vagy a kir. tábla körében. Az öreg ur ugyanis nem tudta, hogy nekem nem czélom sem egyik, sem másik helyen maradni állandóul.

Azonban már a következő tavasszal eltűnt reményem, hogy a bécsi agentiához juthassak. Mert azon évszakban Kis-Solymosi Simó Károly már harmad éves kir. táblai cancellista, kivel régóta

jó barátságban voltam, megfordulván nálam Kolozsvárt, megtudtam tőle, hogy ő is bécsi ügynökségre vágyik, készül, s pár év alatt vizsgát tevén, menendő Bécsbe s ott maradandó, egyelőre ha más minőségben nem lehet, mint segéd valamelyik agens mellett. Simó barátomhoz kortársai közt alig lehetett hasonlítható képességű s képzettségű jurista; de kedvvel olvasta a magyar és latin irodalom jelesebb művein kívül eredeti nyelveken a németeket, francziákat és angolokat is. Nem lehetett tehát által nem látnom, hogy nekem óhajtott czélom elérésében ha semmi más akadály nem lenne is, Simó Bécsben léte egyedül megakadályozna, mert a három négy agens közül két unitáriust tenni azzá bizenyosan nem fognának. Ő ugyan nem lett az, mert midőn egyik tavaszon éppen nálam szállásolt, velem egy szobában elvégre megteendő a vizsgát a Kolozsvártt levő kir. táblánál, egy nem is vélte körülmény elhalasztatta azt vele, mint vélte rövid időre, de valóban örökre. Gróf Bánffy Dénezsnek — tudniillik — nagy pere lévén testvéreivel választott bíróság (compromissionale judicium) előtt, végrehajtására jogfelügyelőjének mindenképp igyekezett Simót megnyerni, kit arra a kir. tábla híres elnöke, Székely Mihály, különösen ajánlott. Simó eleinte vonakodott vállalkozni, de aztán egyfelől mert nagy jutalom ígértetett neki, másfelől mert úgy vélekedett: a Bécsben lakó Bánffy Dénes ott sokképpen pártfogolhatja őtet, elvállalta a felügyelést pere felett, miközben anynyira megnyerte a gróf bizodalját, s ez oly jutalmazást biztosított számára, minélfogva végképpen uradalomban maradt mint annak igazgatója, s mint ilyen magának oly szép birtokot szerzett, minőt aligha szerezhetett volna bécsi ügynökséggel.

Tudva Simó barátom készülődéseit udvari ügynökségre, nem mentem M. Vásárhelyre, hanem a kir. táblának két izben Kolozsvártt léte alatt — Husvét és Pünköst között — mint egyszersmind kir. táblai cancellista szorgalmatosan megjelentem a táblai ülésekben akkori szokás szerint; tettem a táblai cancellistai teendőket, s a guberniumnál maradtam; noha már alkalmasint ismertem az ottani kevésé biztató uralgó viszonyokat.

De Kolozsvár főpontja volt Erdélynek, s hajlandóbb voltam ott élni, habár alantabb hivatalállomáson s kevesebb jövedelemmel mint máshol az országban emelkedettebben, többel. S pedig erre is sokáig kellett várakoznom.

1833-ban már tizedik éve teldegelt hivataloskodásomnak. Bureau-ban dolgoztam, az-az consiliarius mellett annak guberniumi hivatalszobájában. Egyszersmind tollvivője voltam a kormánysszék melletti ügyvédi karnak. S még egy más fáradalmas munkával is foglalkoznom kellett, rendkívülig a cancellariusnak, gróf Lázár Lászlónak parancsolatjára. 1811 óta ugyanis nem volt országgyűlés. Ekkor egy közelebb tartandót mindinkább reméltek. Az 18¹⁰/₁₁-ik évbéli országgyűlési jegyzőkönyv terjedelmesebb lévén mint mindenik azelőtti, még pedig minden mutató nélkül: gr. Lázár, a nélkül, hogy valamelyik rendes kötelességem alól ideiglenesen felmentett volna, kötelességemmé tette azt is: az érintett jegyzőkönyvnek oly mutatót készíteni, mely minden abban előfordult személyt, várost, falut, tárgyat sat. megemlitsen mindannyiszor, valahányszor előfordul, pontosan megjelelve a lapokat, hol előfordul; mely-nélfogva rövid historiája mintegy minden tárgynak magából a mutatóból látható legyen. Megtettem ezt is. Munkám kinyomatott még 1833-ban a királyi lyceum nyomdájában, s a cancellarius maga megvizsgálván „bravo“-t mondott rá, megveregette vállamat; s mindemellett még egy krajczár fizetésem sem volt.

A mutató ivrétben 12-iven és fél lapon következő czim alatt nyomtatott ki:

„Mutató táblája az erdélyi nagyfejedelemség 1810 és 11-dik esztendőben Kolozsvártt tartott országos gyűlése jegyzőkönyvének“.

Előléptetésem többfelől akadályoztatott, leginkább unitárius hitrokonaim részéről. Mindenik unitárius hivatalnoknak, ki valami befolyással birt itt-ott a guberniumnál, meg volt maga unitárius pártfogoltja s adott alkalommal azt pártfogolta, ajánlotta, dicsérte. Az ily eljárások pedig a concurrensnek gyakran kisebbitésével szoktak történni.

1834-ben september 23-kán csakugyan napidijas (diurnista) cancellistának neveztettem ki. S ezen kinevezés is elég korainak tartatott az akkori gubernialis viszonyok közt. Rendkívül számos volt a honorarius cancellista sereg.

1837-ben januarius 7-én actualis — állandó fizetéses — cancellista lettem.

Azon időben a kir. guberniumnál nem léteztek fogalmazó gyakornokok: hanem csak tiszteletbeli, napi dijas és valóságos állandó fizetéses cancellisták; és ezek jelesbjei vitték nagyobbbrészt a fogalmazást; rendszerezett fogalmazók csak 7-en lévén és közü-

lök is egy kettő már előhaladt kora miatt keveset dolgozván. A napi dijasok (diurnisták) osztályán kívül és feljül még őt, tulajdonképpen hat cancellistai osztály volt, fokozatosan mindenik nagyobb fizetéssel a másnál; és azon osztálybeli egyének csak sorban léptettek rendszerint fennebb-fennebb egyik a másiknak megürült állomása helyébe; kivéven a kik magukat képességgel, képzettséggel, szorgalommal mások közül kitüntették, mert az ilyenek egyik osztályból a másikba hamar átléptettek, sőt egy két egész osztályt és többet is mellőzve, fennebbi állomásra mozoítottak elő.

1842-ben június 4-én ily szerencsében részesültem én is. Az actualis cancellisták legalsóbb osztályának, mely 19 vagy 20 egyénből állott, alsóbb tagjai közül kineveztettem azon napon királyi kormányzékeni lajstromzóvá, mi által átugrottam minden cancellistai osztályt, a lajstromzóói állomás azoknál fennebb lévén. Azt mondták: a guberniumnál éppen ily nagy hivatalos ugrás fél század alatt alig történt.

Négy lajstromzóói állomás lévén, s azok közt fizetésre nézve két fokozat, 1843-ban május 24-én a felsőbe jutottam.

Ugyanezen esztendőben a királyi gubernium engemet egy nem kért, nem is remélt más kitüntetésben is részesített. A kormányzékeni titkárokat az erdélyi udvari cancellaria szokta volt kinevezni, de a gubernium kijelölése (candidatio) következésül, s én a gubernium által már 1843-ban titkárrá jelöltetem ki az unitáriusok részéről 1843 évi 1538 sz. alatt. Ez az atyafiakat mindinkább el-lenségeimmé tette. Megijedtek, hogy mindenikének elébe vágok hivatalban, s emelkedésemmel arányban fog befolyásom is növekedni.

1847-nek utolsó, 1848-nak első hónapjaiban egy királyi kormányzékeni bizottmányinak voltam tollvivője.

1846⁶/₇-beli egyik törvénynél fogva a fejedelem elvégre megengedvén, hogy latin helyett a magyar nyelv legyen hazánkban hivatalos nyelv; a királyi kormányzék — későbbi rövidebb kitétel-lel kormány — 1847-ben october 2-án 11985 sz. alatt gróf Lázár László cancellarius elnöklése alatt kormánytanácsosok és titkárokból bizottmányt neveztetett ki, mely tervet készítsen és terjesztszen elébe: miképpen állittassanak meg és folytattassanak már a közelgő új év kezdetén leghelyesebben és legcélszerűbben általa magyarul hivatalos levelezési (manipulatio); tollvivőül pedig a cancellarius által én rendeltettem.

Ülések az ő piaczori szállásán gr. Rhédei Ádám-féle háznál)

tartattak, s az első november 20-kán. Elvül előre megállíttatott: mely sorban kezeltetnek és tárgyaltnak az ügyek, ugyanabban tegye teendőit a bizottmány a kebli hivatalokban addig divatozott latin szavak és kitételek magyarosításában. S mivel minden ügy először a jegyzőkönyvi hivatalban fordult meg, mi azonban azelőtt nem magyarul hallatott, hanem latinul eképpen: „Officium protocolli et exhibitorum“; vagy röviden csak: „protocollum“; kérdés lön: hogy legyen e hivatal magyar elnevezése? Tanakodván, abban lett megállapodás: a hivatalok elnevezéseinek megállítása hagyassék későbbre egyszerre, s most fogjanak a sürgősebbekhez, mindenek előtt tehát a jegyzőkönyvekben levő latin szavak és mutatók vezérszavai magyarázásához.

Jegyzőkönyvben feljül ez állván nyomtatva: „Objectum causae“, kérdés támada: miképp tétessék ez ki magyarul: „tárgya az ügynek“ szól az egyik tag; az „ügynek tárgya“, monda a másik; „az ügy tárgya“, vélte a harmadik; s hosszadalmas vita keletkezett, hogy lesz leghelyesebben.

Én kötelességem szerint jegyzetbe vettem a megállapodásokat; de következett ülés alkalmával pár könyvet kötöttem jegyzőkönyvi papírjaim közé, s miután az urak helyeiket elfoglalták asztal mellett, felül végén mint elnök gróf Lázár, én is alól szemben vele leültem s jegyzőkönyvemem szétoldván, a két könyvet magam mellé félre tettem:

„Miféle könyvek azok?“ kérdé legott a gróf.

Szó nélkül vettem mind a kettőt, s hozzája vivén előtte lettettem. Voltak pedig azok:

A magyar királyi udvari tanács által kiadott „Hivatalos Műszótár“, és a magyar tudós társaság által közrebocsátott „Törvénytudományi Műszótár“.

A gróf utóbbi kezébe vevén, „Olvassa csak a protocollumot“ szól hozzám; mit teljesítvén, egyik s másik szó s kitétel ismét vitára adott alkalmat, az előbb elfogadott helyébe más mutatkozván helyesebbnek. Olvasás közben a gróf keveset figyelmezett reá, de folyvást nézegette az akadémiai Műszótárt, melyben a régibb és újabb korban használt és javasolt műszavak, még az udvari tanácsnál gyakorlatba hozattak is, összegyűlve voltak, s midőn én az olvasást végeztem:

„Hiszen itt“ — mond — „ugy látszik, minden feltalálható, mi nekünk kell“.

Legott bővebb vizsgálat alá vétették a két Műszótár, s azokból szemeltettek ki aztán a szükséges műszavak, és szerintök, alkalmazásokkal állítottatott ki már 1848. évre „Erdély nagyfejedelemség tiszti Névtára“.

De hátra volt még a bizottmány nevezetesebb feladatának megoldása — a hivatalos levelek latin formuláinak (példázatainak) magyar nyelvre áttétele, melyek közt csak a különféle mandatumok (parancsok) könyvet tettek; s mindezek magyarra átfordítását a bizottmány nekem tette kötelességemmé, melyek az ülésekben általam felolvástatván, az előfordulhatott észrevételek megtétele után helyben hagyattak. Ezen működés 1848-ban folyt. S martius középső napjainak egyikén már olvastam egy Mandatumot — parancsot — midőn Sala Mihály consiliarius bizottmányi tag, mint mondani szokták, képéből kikelve a terembe jön, s gyors léptekkel Lázár grófhhoz sietvén, sűg neki valamit; mire ez székéről felkelvén, mind kettén a tágas terem más oldalára távoznak, s ott ismét suttogva beszélnek. A mint végzem a parancs olvasását, Cserrei Farkas consiliarius és másik bizottmányi tag is hozzájok megy s asztal mellett csak Szegedi Mihály nem rég kinevezett consiliarius maradván: „Olvassak tovább?“ kérdém tőle.

„Igen“ felel rá. „Eligazítjuk kettén is“.

De alig végzem egy másik parancs (Mandatum) olvasását: ő is ott hagy és collegái közé sorakozik.

Miattam lévén a titkolódzó, susogó beszélgetés, magamnak foglalkozást keresve, forgattam ide-tova irományaimat, mintha keresnék és nem lennék valamit, hogy legkevésbbé se láttassam oda figyelni; de senki se térvén vissza az asztalhoz, magam a cancellarius elébe járulván, „Excellentiád“ mondék „a mai ülés tovább folytatását talán máskorra méltóztatik halasztani“.

„Igen“, felele, „máskorra. Tudatni fogom aztán mikor jöjjünk ismét össze“.

Azonnal öszszeszedtem irományaimat és távoztam. A lépcsőzeten lehaladván, már közeledtem a kapuhoz, midőn Szegedi consiliarius ezen megszólítását hallom: „Várjon meg, Kovács“. — Tudja, mi a baj? kérdi hozzám érve.

„Nem“ felelém.

„Bécsben kiűtött a revolutio. Metternich herczeget elkergeték. Nagy a zavar s rémület“. Az ujságot közli velem.

A 75 esztendő's herczeg hosszasán főszerepvivő volt az ausztriai birodalmi kormányzatban.

„Ha így állnak a dolgok Bécsben“ mondám, „nem tudom mikor lesz ismét bizottmányi ülés“.

„Maglehet, egyszer sem“, jegyzé meg a consiliarius. — Nem is lett több egy is.

(Folytatása következik.)
